

ארון הברית וארון הא-להים בספרי שופטים ושמאל – ארון אחד או שני ארונות?

06/28/2019, יואל בן-נון הוסף תגובה חדשה

ב"ה,

בפסוקים אחדים בספר שמואל נזכר 'הארון', 'ארון ה'", 'ארון הברית', ו'ארון (ברית) הא-להים', באופן שנראה בבירור כי מדובר בארון שונה מזה שהיה שוכן בקודש-הקדשים (ארון העדות).

לדברי חז"ל [1] הדנים בסוגיית הארונות, לחלק מן הדעות, בתחילת המסע בספר במדבר – שני ארונות היו, אחד בקודש-הקדשים במשכן ובמקדש, והשני שהיה יוצא לפנייהם למלחמה ('ושברי לוחות היו נתונים בו'). לעומת זאת, היו שחלקו וטענו, שרק ארון אחד היה. וכך נאמר במדרש:

"וארון ברית ה' נוסע לפנייהם' ארון זה שיצא עמהם במחנה היו בו שברי לוחות, שנאמר: 'וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה' (במדבר י"ד מד).

ר' שמעון בן יוחי אומר: ארון ברית ה' נוסע לפנייהם לא נאמר, אלא 'וארון ברית ה'";

משל לאנטיקוסר (=משנה לקיסר), שהיה מקדים לפני חיילותיו מתקן להם ש'שרו, כך היתה השכינה מקדמת לישראל, ומתקנת להם מקום ש'שרו" (ספרי, בהעלותך פ"ב).

מתוך עיון בפסוקים נראה בפשטות, שארון (ברית) הא-להים, היה ארון מיוחד לאפוד ולחושן עם האורים ותומים, הם בגדי הכהן הגדול המיוחדים לכהן העומד לשאול בה' א-להי ישראל (שמות כ"ח).

אף על פי שלא נזכר בפירוש בתורה, שצריך לעשות ארון מיוחד לאורים ותומים, הרי סברה היא, שלא השאירו חושן ואפוד, ואורים ותומים ובגדי כהנים, תלויים בחוץ על ווים, אלא הכניסו אותם לארון מיוחד לכך. העובדה, שלא נצטוו על-כך בפירוש, איננה אומרת אלא, שאין בכך מצווה מיוחדת, אלא רק צורך הקשור לשמירתם של בגדי כהונה אלה.

אף על פי שאין בתורה ראייה ישירה לדבר, יש זכר לדבר וראיות עקיפות –

אם נשים לב להקבלה שבין פסוקי הארון לעדות אשר בו, לבין האפוד והחושן לאורים ולתומים אשר בהם, נמצא הקבלה בין משה ואהרן, ובין שמיעת דבר ה' מעל ארון העדות לבין משפט האורים:

“ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארן תתן את העֲדָת אשר אתן אליך. ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכַרְבִּים אשר על ארון העֲדָת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל” (שמות כ”ה כא-כב).
ובמקביל, נאמר על אהרן:

“ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחֶשֶׁן המשפט על לבו בבוא אל הקדש לזכרון לפני ה' תמיד. ונתתה אל חֶשֶׁן המשפט את האורים ואת הַתְּמִים, והיו על לב אהרן בבואו לפני ה'; ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד” (שמות כ”ח כט-ל).

הקבלה זו בין העדות הנתונה 'אל הארון', ובין האורים והתומים הנתונים 'אל חֶשֶׁן המשפט', מכוונת את דעתנו להקבלה רעיונית בין העדות והמצווה לבין המשפט, וליתר דיוק בין העדות, ומצוות ה' בנבואת משה, לבין 'משפט בני ישראל' בפי אהרן. זו גם הקבלה חוקתית בין הנבואה וההנהגה (ביד משה), לבין הכהונה, הטהרה והמשפט (על לב אהרן).

מכאן קצרה הדרך להשערנו שתוצג להלן בדבר הקבלה חיצונית בין ארון העדות ללוחות הברית ביד משה ותלמידיו, לבין ארון המשפט לאורים ולתומים ביד אהרן ובניו.

הארון הזה, שעיקרו חושן ואפוד לאורים ותומים, היה מוכרח לצאת איתם למלחמה, שכן המקום והזמן הנצרכים ביותר לשאול בה' הוא שדה המלחמה, כמפורש בעת מינוי יהושע, אחרי משה:

“ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו, והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתו אתו לעיניהם. ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה', על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו, וכל העדה” (במדבר כ”ז יח-כא).

לכן, באופן טבעי וברור, היה הכהן (המשוח למלחמה – ראה: במדבר לא, ו, וברש"י בעקבות מדרש ספרי, שם), יוצא עם הארון של האורים והתומים לשדה המערכה עם צבאות ישראל, שהרי זה פירוש המושג המקראי 'לצאת ולבוא', בוודאי בהקשר הזה.

מה שלא היה מקובל כלל הוא, הוצאת ארון הכרובים עם לוחות העדות מקדש-הקדשים, אל המערכה, שהרי ארון העדות שייך לקדושה בלבד, ולא למלחמות, והוא גם מבשר שלום לעולם כולו, כמו המזבח והמקדש בכלל.

(כידוע, דוד שהיה איש מלחמות, לא יכול לבנות את הבית לה' – דברי-הימים-א כ”ב ח-ט).

הוצאת חריגה כזאת של ארון העדות מקדש הקדשים, נעשתה רק במלחמה מול הפלישתים באפק על ידי חפני ופנחס בני עלי (שמואל-א' ד'), אשר גרמו בכך לחורבנו של משכן שילה – ולאובדנם שלהם.

ארון העדות שהלוחות בו, היה מבטא את דבר ה' למשה במתן תורה לישראל מסיני, והמשכו באוהל מועד (במדבר ז' פט).

ואילו ארון (ברית) הא-להים, שבו האורים והתומים, היה מבטא את רוח ה' בפי אהרן, ולכהן הגדול מבניו, לפי צרכי משפט בני ישראל לשאול בה', באמצעות כהן גדול.

דבר ה' ביד משה – זה שורש הנבואה וההנהגה !

רוח ה' בפי אהרן – זה רוח הקודש של כהונה;

אלו היו שתי רשויות מיוחדות במערך משטר התורה : מחד גיסא, רשות הנבואה והמלוכה, שמייצגיה הם משה רבנו וממשיכיו, יהושע והשופטים, הנביאים והמלכים, ומאידך, רשות הכהונה והמקדש, התפילה והקורבן.[2]

[חכמי-התורה הם מצד אחד ממשיכי נבואת משה ומפרשיה (אם הם עסוקים באמת בפירוש התורה והנחלתה לעם), אך מצד שני, קשורים למקדש ולהוראת התורה במובן של קדושה וטהרה, והוראת ההלכה, היוצאת במיוחד מן הקודש, ובזה הם ממשיכי הכהנים].

כיוון מחשבה זה, המתייחס לשני ארונות בעלי תפקיד שונה וערך סגולי שונה, פותר קשיים רבים בפסוקים בספר שמואל, הקשורים בארון. נביא תחילה שלוש הוכחות:

ארון א-להים בסיפור עלי:

“והנער שמואל משרת את ה' לפני עלי, ודבר ה' היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ . . . ונר א-להים טרם יכבה, ושמואל שוכב – בהיכל ה' אשר שם ארון א-להים. ויקרא ה' אל שמואל ויאמר הנבי . . . ושמואל טרם ידע את ה' וטרם יגלה אליו דבר ה' . . .” (שמואל-א ג' א-י).

כך נפתרת בפשטות השאלה הגדולה שהתחבטו בה תרגום יונתן ובעקבותיו כל המפרשים –

שמואל לא שכב כמובן בקדש הקדשים, אלא במקום שהיה מונח הארון לאורים ותומים, ושם נגלה אליו לראשונה (מלאך) ה'.

לכן אין צורך בהסבר הדחוק של תרגום יונתן: “ושמואל שכיב בעזרת לואי, וקלא אשתמע מהיכלא דה', דתמן ארונא דה'” – על פי הדרך שאנו מבינים את פשוטו של מקרא – הנר והארון מתייחסים לארון האורים והתומים שהיה בעזרת הלויים, ולא בתוך הקודש.

ועוד: רוח הקודש של הכהונה, שקשור באורים ותומים, עלי היה יודע ומכיר, הוא אשר התגלה כעת לשמואל הצעיר, שלא היה מנוסה בו. לעומת זאת, חזון הנבואה במובן של 'דבר ה', היה באותה עת נדיר ביותר – "אין חזון נפרץ", ואין בפסוקים שום קושי וסתירה!

השאלה בארון הא-להים

שבידי אחיה, במלחמת מכמש:

"ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן ה' בשילו נושא אפוד. . . ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון הא-להים כי היה ארון הא-להים ביום ההוא ובני ישראל (=עם בני ישראל) . . . ויאמר שאול אל הכהן אסף ידך (שמואל-א י"ד ג, יח, כ).

דומה לו התיאור הנאמר בספר שופטים (כ' כו –כח):

" וישאלו בני ישראל בה', ושם ארון ברית הא-להים בימים ההם,

ופנחס בן אלעזר בן אהרן, עומד לפניו בימים ההם לאמר :

האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם אחדל ? . . . ;"

מפורש בפסוקים אלה באופן ברור לגמרי, שמדובר בארון של הכהן לצורך שאלה בה', ותוך כדי מלחמה; ברור גם שהכהן (המשוח למלחמה – ראה: במדבר ל"א ו) עומד לפניו, ושואל בה' על ידי הגשת "ארון הא-להים". בהמשך נראה את הביטוי המקביל "הגישה האפוד" (שמואל-א כ"ג ט; ל' ז).

האפוד

שבידי אביתר, שברח אל דוד:

"ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד קעילה, אפוד ירד בידו[3] –

חשוב להשוות את הפסוקים על אביתר והגשת האפוד, לנאמר במלכים-א ב' כו-כז:

“ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שְׁדִיךָ, כי איש מות אתה, וביום הזה לא אמיתך, כי נשאת את ארון א-דני ה' לפני דוד אבי ...”;

אין שום עדות על ארון העדות, ארון לוחות הברית, שנשא אביתר, ובנוב אף לא היה כלל ארון העדות, שכן הוא נשמר בקרית-יערים (שמואל-א ז' א-ב). לכן, פשוט וברור, שמדובר בארון לאפוד!

רק בפרשות מיוחדות בספר שמואל-א פרק ד' ופרק ו', ובמלכים-א פרק ח', מדובר בפירוש על ארון העדות “אשר נקרא שם – שם ה' צ-באות יושב הפְּרָבִים – עליו” (שמואל-א ד' ד; ז' א; שמואל-ב ו' ב), והדגשה זו באה להבדיל מארון הרגיל במלחמה, שבו היו מונחים האורים והתומים עם האפוד; גם זו ראייה גדולה, שהיה צורך גדול להבדיל בין שני הארונות, על ידי הדגשה חריפה זו של משמעות השם הקשור בארון העדות, שמקומו בקדש הקדשים, מקום הכרובים.

לעניות דעתי, ייתכן, שרעיון זה רמוז גם בכוונת חז"ל בגמרא: “וכל כך למה? מפני שהשם וכל כינויו מונחין בארון” (בבלי, סוטה מב ע"ב), וכוונתם לארון “היוצא עמהם למלחמה” (כדברי רש"י שם); רק בהמשך הוסיפו בגמרא גם לוחות, וכנראה לדעתם, הלוחות השבורים, אך אין כאן מקום להאריך.

אפשר, שגם בשמואל-ב פרק ו', בתיאור הולכת ארון העדות על העגלה (חדשה!) מקרית-יערים, נזכרים שני הארונות – פסוק ד חוזר פעמיים על נשיאת הארון מבית אבינדב אשר בגבעה “עם ארון הא-להים”, ואפשר, להשערתנו, שהפסוק בא לומר כי שני הארונות היו שם יחד, גם הארון הרגיל אצל הכהנים-הלויים לאורים ותומים – וגם ארון העדות שנשמר אצלם באופן חריג, במשמרת מיוחדת; ייתכן ויש בזה פתח ליישוב הכפילות בכתוב שם, אך אין כאן מקום להאריך.

לבסוף, יש מקום להעמיק במשמעות של שביית הארון עם הכרובים, באפק, ואחריה חורבן שילה. [4]

נראה, שיש לראות בכך עונש על המחשבה שארון ה' עם לוחות העדות והכרובים, יצא למלחמה וכריע אותה בעצם הופעתו, כאילו הוא מעיד על שכירת ה' בישראל כתופעה מוחלטת, בלתי ניתנת לשינוי, ואשר מהווה תעודת ביטוח מפני פורענות או חורבן. זאת, בניגוד לדברי הברית מפי משה (ויקרא כ"ו; דברים כ"ח); ולנבואות סילוק השכינה בדברי הנביאים, [5] כעונש חמור על המחשבה כאילו אפשר לאחוז בארון ה': “היכל ה', היכל ה' ... הלוא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה”; וכדומה. ההשקפה הפשוטה במקרא גורסת כי השראת השכינה אשר מופיעה בקרב ישראל, עלולה להסתלק אם לא יהיו ראויים לה, וה'אמונה' שה' שוכן בקרבם בכל מקרה – אשר היתה קשורה בתפיסה הנידונה של ארון העדות – היא מסוכנת, ועלולה להביא בעצמה את סילוק השכינה.

כך יש להבין גם את פרשנות חז"ל על גניזת הארון לבסוף, בימי יאשיהו, לקראת חורבן בית ראשון, [6] ואף את נבואת ירמיהו מרחיקת הלכת, שגם היא מימי יאשיהו –

“והיה כי תרבו ופרייתם בארץ בימים ההמה נאם ה' – לא יאמרו עוד ארון ברית ה', ולא יעלה על לב, ולא יזקרו בו ולא יפקדו, ולא יעשה עוד; בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה', ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלם, ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע” (ירמיהו ג', ו, טז-יז).

כבר תפקידו ההיסטורי של שמואל הנביא (אחרי חורבן המשכן בשילה) היה, ללמד את עם ישראל דרכי עבודת ה' וקרבתו, גם בלי משכן ובלי ארון, בדומה ליחזקאל בימי גלות בבל, ולחכמי המשנה בדור יבנה – ולהכשירם להיות ראויים להשראת השכינה מחדש, במקום אשר יבחר ה'.

זו, לדעתי, משמעות הכתוב המסכם את נדודי הארון, ארון העדות, שהוצאתו למלחמה נגד הפלשתים גרמה לחילול השם ולחורבן שילה: “ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים, וירבו הימים ויהיו עשרים שנה, וינהו כל בית ישראל אחרי ה'” (שמואל-א ז' ב), כלומר, למדו לעבוד את ה' מבלי לחוש את ארון העדות בתוך המשכן, ופירש רש"י: על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר, ושופטם ומוכיחם. [7]

לדעתי, על ארונות כאלה, שיצאו למלחמות עם אפוד ובו אורים ותומים כדי לשאול בה' בעת הצורך, נאמר בתורה (במדבר י', לד-לה), בפרשיה יוצאת דופן, שהמסורה קבעה לה כעין סוגריים (שתי נ הפוכות), וחז"ל קראו לה “ספר בפני עצמו” [8] –

“ויהי בנסע הארון, ויאמר משה:

קומה ה' ויפצו איביך, וינסו משנאיך מפניך!

ובנהה יאמר:

שובה ה' רבבות אלפי ישראל”.

[1] ספרי בהעלותך פ"ב, מהד' הארוויטץ, עמ' 78; בבלי סוטה מב ע"ב.

[2] ראו מאמרי על הבסיס הרעיוני למשטר דמוקרטי, ועל מבנה רשויות השלטון על פי התורה, בקובץ 'דברים ושברי דברים – על יהדותה של מדינה דמוקרטית' המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים תשס"ז, במיוחד עמ' 88-98; וכן בספרי, המקור הכפול – השראה וסמכות במשנת הרב קוק (הקיבוץ המאוחד, תל-אביב תשע"ג), פרק י"ג.

[3] שמואל-א כ"ג ו; וראו שם כ"א י; כ"ב י; כ"ג ט- יב "הגישה האפוד"; טז-יח; כ"ח ו; ל' ז-ח "הגישה נא לי האפוד".

[4] כנרמז בירמיהו ז' יב; ובתהילים ע"ח ס; ומתועד בשכבת השריפה הגדולה בתל שילה, מן המאה ה"א לפנה"ס.

[5] ישעיהו ו'; עמוס ט'; מיכה ג'; ירמיהו ז' כו; יחזקאל א', ח'י"א.

[6] דברי-הימים-ב ל"ה ג; רש"י פירש שם לפי הפשט, שיאשיהו החזיר את ארון העדות למקומו, אחרי חילול המקדש בידי מנשה ואמון, אבל הזכיר דברי חז"ל (יומא נב ע"ב; הוריות יב ע"א), שיאשיהו הורה לגנוז את הארון לפני החורבן; וראו רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ד', א.

[7] "וינהו" נתפרש ברש"י – 'נמשכו' אחרי ה', על ידי שמואל; וראו שם בתרגום יונתן, ברש"י וברד"ק.

[8] כהגדרה הלכתית לספר קודש מינימלי (85 אותיות), שמצילים מדליקה בשבת (שבת קטו ע"ב עד קטז ע"א); מדובר, לדעתי, בארון היוצא למלחמה, ולא בארון העדות הפנימי, ופרשיית "זיהי בנסע הארן", קשורה, לדעתי, ל"ספר מלחמת ה'" (במדבר כ"א, יד-כ).